

Osmanlı Devleti'nde İlk Modern Okul Öncesi Eğitim Programı: 1911 Tarihli Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı

Musa Bardak^{1*}

¹Okul Öncesi Eğitimi ABD / Eğitim Fakültesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye

*(musa.bardak@izu.edu.tr)

(Received: 14 March 2025, Accepted: 16 March 2025)

(6th International Conference on Innovative Academic Studies ICIAS 2025, March 12-13, 2025)

ATIF/REFERENCE: Bardak, M. (2025). 1911 Tarihli Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı. *International Journal of Advanced Natural Sciences and Engineering Researches*, 9(3), 333-337.

Özet – Tarihsel süreçte Türkiye’de modern okul öncesi eğitim kurumlarının devlet eliyle açılmaya başladığı 1913 yılından önce ilk yerli özel okul girişimlerinden biri tarafından oluşturulan ana sınıfları ve programı bu çalışma kapsamında dikkat çekici olarak görülmüştür. Bu çalışmada Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi ve İbtidai Programı adıyla 1911 yılında yayımlanan programın güncel okul öncesi eğitim amaçları, ilkeleri, öğrenme süreçleri ve ölçme değerlendirme süreci açısından karşılaştırılarak analiz edilmesi amaçlanmıştır. Doküman incelemesi yöntemiyle tasarlanan araştırmada tarihi ve güncel kaynaklar karşılaştırılmıştır. Ana kaynak olan program kitapçığının içeriğinin betimsel analizi yapılarak ilgili dönem ve güncel kaynaklar aracılığıyla karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Araştırmanın ana kaynağı olan çocuk bahçesi programında iki yıl bu eğitimin alınması ön görülerek birinci yılda ve ikinci yılda uygulanacak etkinlik içerikleri ile öğretim yöntemlerine ağırlık verilmiştir. Elde edilen bulgular son dönem Osmanlı toplumunda Avrupa merkezli erken çocukluk eğitimi yaklaşımlarından etkilenerek modern ile geleneği birleştiren karma bir eğitim anlayışı geliştirilmeye çalışıldığını göstermiştir. Modern okul öncesi eğitim programlarının geçmişle karşılaştırılması için bir temel olarak kullanılabilecek olan bu program, eğitim yaklaşımlarımızın temellendirilmesine katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler – Okul Öncesi Eğitim Programı, Osmanlı İttihat Mektepleri, Çocuk Bahçesi Programı, Osmanlıda Eğitim, Eğitim Programları.

I. GİRİŞ

Tüm toplumlar hayata gözlerini açan yeni nesilleri için kendi kültürü ve bilgi birikimi çerçevesinde sosyalleşme ortamları ve buna uygun eğitim programları yapılandırmaktadır. Erken yaşlardan itibaren informal, okul öncesi eğitimden itibaren formal bir eğitim ortamında toplumsal yaşamın şekillendirici etkisine maruz kalan çocuklar yetişkinliğe hazırlanmaktadır. Bu hazırlıkta takip edilen programlar ve ön gördüğü, hedeflediği birey profili, toplumların iyi bir vatandaş yetiştirme amacına hizmet etmesi açısından kritik öneme sahiptir. Yakın zamanda Maarif Modeli 2024 Okul Öncesi Eğitim Programı ile yerli ve milli özellikler barındıran özgün bir okul öncesi eğitim programı ortaya konmuştur [1]. Hiçbir programın kendinden önceki uygulamaları ve programları yok sayamayacağı gibi tüm programların farklı yaklaşım ve uygulamalardan etkilenmesi de doğal sayılmalıdır. 2024 Programında da tarihsel süreçte 1913’ten itibaren devlet eliyle oluşturulan programlardan esinlenen birçok yön bulunmaktadır. Bu

çalışmada öncelikle gayrimüslim tebaa ve yabancı okullar aracılığıyla gündeme gelen okul öncesi eğitimde devlet kurumları harekete geçmeden önce Osmanlı Devleti'nin asli unsuru olan Müslümanlar tarafından oluşturulan özel teşebbüslerden biri [2] tarafından hazırlanan okul öncesi eğitim programı ele alınmıştır. Bu minvalde taramalarda daha önce örneğine rastlanmayan ve Osmanlı Devleti'nde ilk olarak nitelendirilebilecek bir programın alan açısından önemli bulunacağı değerlendirilmiştir. Bu bakış açısıyla şu sorulara cevap aranmıştır.

Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı'nın içeriği nedir?

Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı hangi yaklaşım veya teorilerden etkilenmiştir?

Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı'nın modern programlar ile farkları nelerdir?

II. MATERYAL VE YÖNTEM

Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle tasarlanmıştır. Ana materyal 1911 yılında yayımlanan Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi ve İbtidai Programı adlı kitapçıktır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde çocuk eğitimiyle ilgili yayınlar ile modern dönem okul öncesi eğitim literatürü de çalışma kapsamında taranarak analizde kullanılmıştır. Osmanlı Türkçesi ile yazılmış eserler Latin alfabesine çevrilerek modern eğitim bilimleri literatürüne uygun bir şekilde ifade edilmiştir.

Birinci araştırma sorusu ile amaçlanan bulguları elde etmek için ana kaynak olan Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı metninden doğrudan veya dolaylı olarak çıkarımlar yapılarak amaçlar, ilkeler, öğrenme süreçleri ve ölçme değerlendirme süreci ile ilgili içerik ortaya konmuştur. İkinci araştırma sorusu ile Türk Eğitim Tarihi literatürü de dikkate alınarak Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı metninin analizi sonucu o dönem var olan ve faydalanılabilecek Frobel, Montessori ve genel eğitim yaklaşım ve teorileriyle ilgili değerlendirme yapılmıştır. Üçüncü araştırma soru kapsamında Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı ile modern Türkiye'de kullanılan son iki okul öncesi eğitim programı olan 2013 ve 2024 programlarının karşılaştırmalı analizine yer verilmiştir.

III. BULGULAR

Çalışmanın amacı doğrultusunda hazırlanan üç araştırma sorusuyla ilgili bulgular aşağıdaki alt başlıklarda sunulmuştur.

A. Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı

Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi ve İbtidai Programı adıyla 1911 yılında hazırlanan program 34 sayfa olup Osmanlı İttihat Mektepleri Cemiyeti tarafından yayımlanmıştır [3]. Programın başında temel ilkeler olarak okuma yazma öğretiminin yapılmayacağı, anlatım yöntemi yerine oyun merkezli bir eğitimin verileceği vurgulanmıştır. Gelişim alanları olarak bilişsel, sosyal-duygusal ve motor gelişimler ile öz bakım becerilerine hizmet edecek yaparak yaşayarak öğrenme süreci ön görülmüştür. Etkinliklerin Türkçe yapılacağı, yarım saati geçmemesi gerektiği, aktif pasif sıralamasına dikkat edilmesi gerektiği belirtilmiştir. İlk yıl oyun, şarkı söyleme, bahçivanlık, jimnastik, el işleri, ahlak, ilm-i eşya, ilm-i hesap, Türkçe kıraat ve Fransızca olmak üzere on bir etkinlik çeşidi ve içerikleri sıralanmıştır. İçeriklerde etkinliklere örnek verilerek çoğunlukla kullanılması tavsiye edilen yöntemlere de yer verilmiştir. İkinci yıl bir kaç değişiklik ile yine şarkı söyleme, bahçivanlık, jimnastik, el işleri, resim, ahlak, ilm-i eşya, hesap, Türkçe, kıraat ve Fransızca olmak üzere on bir etkinliğe yer verilmiştir. İkinci yılda oyunlar da dahil olmak üzere Fransızca telaffuzlara yer verilmesi erken çocuklukta yabancı dil öğretimini göstermektedir.

Etkinliklerin ayrıntılarında oyun ve müziğe atfedilen önem birçok defa tekrar edilmiştir. Etkinlik geçişlerinde bu yöntemlerle yapılan hareketlerin bedenlen gelişip büyümeleri ve yararlanmaları için birinci derecede önemli olduğu belirtilmiştir. Oyunun eğitici ve eğlendirici yönlerinin yanında oyun materyalleriyle, doğal malzemelerle ve edebi ürünlerle etkileşimin sürekliliğine dikkat çekilmiştir. Materyal olarak oyuncaklar, piyano, basit tarım aletleri, jimnastik aletleri, kâğıt, mukavva, kurdela gibi sarf malzemeleri, tahta kum gibi doğal maddeler, bitki ve hayvan modelleri, farklı eşya ve giysiler de ilgili etkinliklerin ayrıntılarında belirtilmiştir. Sözel ürünler olarak hikayeler, şiirler, şarkılar ve nasihatlar

yoluyla güzel ahlaka vurgu yapılmıştır. Ayrıca temel ilkelerde bahsedilmeyen dil gelişimiyle ilgili hususlar birçok etkinliğin ayrıntısında hem alıcı hem de ifade edici dil becerileriyle tanımlanmıştır. Fransızcada ise vücut, elbise, günlük hayatta karşılaşılan eşyalar ve 1-10 arası sayıların öğretileceği belirtilmiştir.

B. Programın Etkilendiği Yaklaşım ve Teoriler

Tarihi süreçte okul öncesi eğitimin temel ilkelerinin oluşumu ve ilk modern uygulamalarının 1830'lardan itibaren Avrupa'da geliştiği söylenebilir. Provenzo'ya [4] göre Froebel'in erken çocukluk dönemiyle ilgili kuramı, etkinlikleri ve görüşleri, modern okul öncesi eğitimin temel ilkelerini oluşturmuştur. Kimourtzis ve Betsas [5] 19. Yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde ve Yunanistan ulus devletinin eğitim yapılanmasının oluşumunda Froebel yaklaşımının sosyo kültürel olarak kendilerine has uyarlamalarla sürece dahil edildiğini belirtmiştir. Ayrıca Froebel'in hocası olan ve daha çok ilköğretim ve genel eğitimle ilgili görüşleriyle bilinen Pestalozzi de o dönem eğitimcilerin fikirlerinden etkilendiği teorisyenlerden biridir. Dönemin eğitim fakülteleri olan Darülmualimin ve Darülmualimatlarda bakanlık tarafından basılan Froebel ve Pestalozzi Usullerinde Terbiye ve Talim Dersleri adlı kitap okutulmuştur [6]. Son dönem Osmanlı yenileşme hareketleri içerisinde önemli bir yeri olan Tanzimat Fermanı sonrası Fransa ve Fransızcanın da birçok alanda olduğu gibi eğitim alanında da önemli etkileri olmuştur [7].

Okullarda salt bilgi ve öğretmen merkezliliğin hâkim olduğu önceki çağlardan itibaren süregelen anlayış yerine oyun merkezli ve kitabı öcelelemeyen bir yaklaşımın varlığı açıkça ortaya konmuştur. Bunu destekleyen önemli göstergelerden biri de öncülüğünü Selim Sırrı'nın yaptığı İsveç usulü düzenli beden eğitimi çalışmaları da programda göze çarpmıştır. Rousseau pedagojisi veya reformist pedagoji özelliklerini yansıtan bu programda [8] öğrenmek kadar eğlenmenin de varlığı çocuk merkezli anlayışın işaretleri olarak dikkat çekmektedir. Programın hazırlandığı dönem olan II. Meşrutiyet, etkileri Cumhuriyet dönemi uygulamalarında da görülebilecek birçok farklı yaklaşımın ortaya atıldığı bir dönemdir [9]. Bu kapsamda Cumhuriyet döneminde Köy Enstitüleri olarak somutlaşan köy pedagojisi yaklaşımının yansıması olarak bahçıvanlık etkinliklerinin konulması programın eklektik yapısını gözler önüne sermektedir. Dünya genelinde erken çocuklukta köklü yaklaşımlardan biri olan Montessori yaklaşımının 1910'lu yıllarda kavramsallaşmaya başladığı düşünüldüğünde çocuk bahçesi programında izlerinin görülmemesi doğaldır.

C. Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi Programı ve Modern Programlar

Çocuk Bahçesi Programı'nın önceki kısımlarda ele alınan ve metninde doğrudan çıkarılan noktaları ile örtük olarak satır aralarından okunan birçok özelliği 2013 ve 2024 yıllarında çıkarılan programlarla karşılaştırılmıştır. Genel amaçlar açısından tüm gelişim alanlarının desteklenmesi ve güzel alışkanlıkların kazandırılması, doğru ve güzel bir şekilde Türkçe konuşmanın desteklenmesi metinde doğrudan sonraki eğitim kademelerine ve sosyal hayata hazırlık örtük olarak programda bulunmaktadır. Ülkenin farklı yerlerindeki çocuklar için ortak yetişme olanaklarına yer verilmemiştir. Temel ilkeler açısından oyun temelli olmak, değerlerin kazandırılması, eğitim ortamlarının çeşitlendirilmesi doğrudan program metninde; çocuk merkezlilik, gelişimsellik, beceri temelli olma, sosyal-duygusal öğrenme becerileri, sarmallık, eklektiklik, örtük olarak ele alınmıştır. Bireysel farklılıklar, aşamalılık, okuryazarlık becerileri, kapsayıcılık, özel gereksinimleri dikkate alma, teknolojiklik, aile eğitimi ve katılımı, değerlendirme ve rehberlik hizmetleri ile ilgili bir bulguya rastlanmamıştır.

Etkinlik çeşitleri olarak Türkçe ve önceki programdaki erken okuryazarlığın karşılığı olarak Türkçe ve kıraat, fen ve matematik ile ilm-i eşya, bahçıvanlık ve ilm-i hesap, sosyal ile ahlak, müzik ile şarkı söyleme, sanat ile el işleri ve resim, hareket ve sağlık ile jimnastik eşleştirilmiştir. Son programda bulunmamakla beraber 2013 programında bulunan ve aslen bir etkinlik çeşidi değil de öğretim yöntemi olan oyun ve drama ile çocuk bahçesi programındaki oyun eşleştirilmiştir. Farklılık olarak çocuk bahçesi programında doğrudan yabancı dil eğitimiyle ilgili bir etkinlik olan Fransızca veya benzerine devlet eliyle hazırlanan önceki programların hiçbirinde rastlanmamıştır.

Modern programlarda ve literatürde okul öncesi eğitim seviyesi için en uygun eğitim öğretim yöntemlerinden sayılan oyun, drama, hikayeleştirme, müzikle öğretim, deney, benzetişim, gözlem,

tartışma ve tekniklerinden çocuk bahçesi programında drama ve benzetişim örtük olarak diğerleri doğrudan metinde yer almıştır. Ayrıca bugün de etkin bir şekilde kullanılan motor becerilere dayanan kesme, katlama, yırtma, yuvarlama ve yapıştırma gibi yöntem ve tekniklere de yer verilmiştir. Örneğin drama yönteminin kullanımına yönelik olarak “küçük hikayeler de hisseler, ibretler çıkarılarak güzel misaller gösterilerek uygulamalı bir surette öğretilir.” cümlesi dikkat çekmiştir. Hem hikayeleştirme hem de senaryolaştırılarak dramatik uygulamalarla yansıtılması modern yaklaşımların göstergesidir.

Çocuk bahçesi programının modern programlarla karşılaştırıldığında sistematik bir yapısının, amaç, hedef, kazanım veya öğrenme çıktıların, değerlendirme sisteminin ve genel anlamda örneklerinin olmadığı açıkça görülmektedir. Ama hazırlandığı zamanda diğer eğitim kademelerinin programları ve 1913'te devlet eliyle yapılan program incelendiğinde [2] önemli bir temel oluşturduğu görülmektedir. Türk eğitim tarihinde bakanlık tarafından hazırlanan programların bazılarında yer alan tematik yaklaşımın izlerine vücudumuz, bitkiler, hayvanlar, giysiler, eşyalar, koleksiyonlar gibi örnekler vasıtasıyla çocuk bahçesi programında da rastlanmıştır.

IV. TARTIŞMA

Eğitim Bilimlerinin geç denilebilecek bir zamanda müstakil bir bilim haline geldiği ve araştırma sayılarının 19. Yüzyılın sonlarına doğru ciddi bir şekilde arttığı göz önüne alındığında 1911 gibi erken bir tarihte oluşturulan programın önemi yadsınamaz. Devletin yasal düzenleme ve müfredat çalışmalarından önce gayrimüslim ve yabancı okullarda örneklerinin açılmaya başlanması ile Avrupa'daki çocuk eğitimiyle ilgili gelişmelerin yayınlar aracılığıyla Osmanlı entelektüellerinin dikkatini çekmesi bu mini programın oluşmasında tetikleyici bir rol oynamış olabilir. 2013-2024 yılları arasında uygulanan okul öncesi eğitim programına benzerliği uygulamaya konulan diğer programlara göre daha fazla olduğu değerlendirilmektedir.

Temel ilkeler ve yöntem konusunda belirtilen ifadelerin modern eğitim yaklaşımlarıyla çoğunlukla örtüşmesi programın kapsamlı olmasa da ilk örnek olması münasebetiyle temel olma özelliğini kuvvetlendirmektedir. Aktan'a [8] göre bu ifadeler reform pedagojisinin yansımaları olarak değerlendirilmiştir. Bu programın 1823'te ilköğretimin padişah fermanı ile zorunlu hale getirilmesinden Cumhuriyet döneminde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'na kadar yaşanan reformlar sürecinin önemli bir parçası olduğu iddia edilebilir.

Çocuk Bahçesi Programı içerisinde modern öğeler barındırdığı gibi geleneksel öğeler de barındırmaktadır. Bu nedenle sonraki senelerde de birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu minvalde yapılan eleştirilerden birinde modern yöntemlerin ve modern bir programın uygulanması için öğretmenin önemine dikkat çekilmiştir. Örneğin zamanın eğitim fakültesi olan Darülmüallim'de eğitim psikolojisi derslerini veren İbrahim Aladdin, Ana Mektepleri-Çocuk Bahçeleri adlı makalesinde “ilk teşkilat için Avrupa'dan mesela İsviçre'den bu meslekte uzman bir kadın getirilmesi elbette arzulanan bir uygulamadır” diyerek öğretmen yetiştirmeye dolayısıyla programın doğru bir şekilde uygulanmasına dikkat çekmiştir [11].

V. SONUÇLAR

Çalışmanın bulgularından yola çıkılarak Osmanlı Devleti'nde ilk yerli okul öncesi eğitim programı olması çocuk bahçesi programının değerini artırmaktadır. Yakın zamana kadar şekillendirilmesi devam eden modern eğitim yaklaşımlarının temeli olan teori ve yaklaşımlardan etkilenilerek hazırlanan programın ülkemizde son yıllarda kullanılan programlarla birçok yönden benzeştiği ve çelişen yanlarının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Eksikliklerinin mevcut olduğuna dair yapılan değerlendirmeler sonucunda zamanında birçok ülkenin okul öncesi eğitimde ulaştığı seviye dikkate alındığında iyi denilebilecek bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Türk eğitim tarihinin farklı uygulamaların denendiği en zengin dönemlerinden birinde hazırlanan çocuk bahçesi programının modern okul öncesi eğitimin temellendirileceği önemli argümanlardan bir olduğu sonucuna varılmıştır. Konuyla ilgili olarak araştırmacılara modernleşme çabalarının başladığı Tanzimat döneminden itibaren erken çocuklukla ilgili

eğitim anlayışlarının değişimi ve formal de olsa okul öncesi eğitime yansımalarıyla ilgili daha fazla araştırma yapılması önerilir.

KAYNAKLAR

- [1] Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2024). Okul Öncesi Eğitim Programı. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli. <https://tymm.meb.gov.tr/upload/program/2024programokuloncesiOnayli.pdf>
- [2] Bardak, M. (2019). Osmanlı'da Modern Okul öncesi Eğitim (1908-1918). Alalma Yayınları (ISBN: 9786058111431).
- [3] Osmanlı İttihat Mektepleri Cemiyeti (1327). Osmanlı İttihat Mektepleri Çocuk Bahçesi ve İbtidai Programı. İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekâsı Matbaası.
- [4] Provenzo, E. F. (2009). Friedrich Froebel's Gifts: Connecting The Spiritual and Aesthetic to The Real World of Play and Learning. American Journal of Play, 2(1), 85-99, <http://www.journalofplay.org/sites/www.journalofplay.org/files/pdf-articles/2-1-article-friedrich-froebels-gifts.pdf>.
- [5] Kimourtzis, P. ve Betsas, I. (2021). Perceptions and implementations of Froebelian pedagogy in the Greek education.A transcultural analysis. History of Education & Children's Literature, 16(1), 165-183
- [6] Maarif-i Umumiye Nezareti. (1330). Frobel ve Pestalozzi Usullerinde Terbiye ve Talim Dersleri. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- [7] Gökmen, A. (1999). Fransızcanın Türkiye'de dünü, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 12(1), 1-7.
- [8] Aktan, S. (2023). Reformist Pedagojinin Bir Yansıması Olarak Osmanlı İttihat Mektepleri 1911 Programının Pedagojik Açıdan İncelenmesi. Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 10(26), 117-129.
- [9] Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler, İçinde; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 2 s. 456-478 İstanbul: İletişim Yayınları.
- [10] Aktan, S. (2023). Reformist Pedagojinin Bir Yansıması Olarak Osmanlı İttihat Mektepleri 1911 Programının Pedagojik Açıdan İncelenmesi. Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 10(26), 117-129.
- [11] İbrahim Alaaddin (1335). Ana Mektepleri-Çocuk Bahçeleri. Tedrisat Mecmuası, Kanunievvel, 439-446.